ePublishing

Makedonika

Vol 23, No 1 (1983)

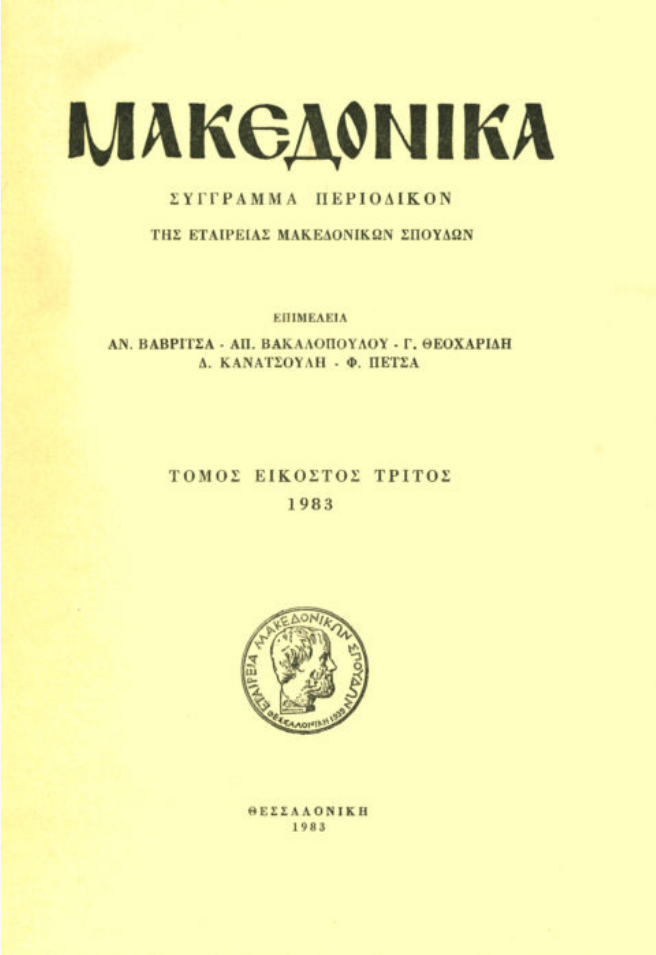

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΑΝ. ΒΑΒΡΙΤΣΑ - ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ - Γ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ
1983

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1983

The Greek-Bulgarian controversies through the correspondences of the newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885

Βασίλης Κ. Γούναρης

doi: 10.12681/makedonika.335

Copyright © 2014, Βασίλης Κ. Γούναρης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Γούναρης Β. Κ. (1983). The Greek-Bulgarian controversies through the correspondences of the newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885. *Makedonika*, *23*(1), 148–171. https://doi.org/10.12681/makedonika.335

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 25/01/2026 13:16:26

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ «ΦΑΡΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ» (ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1885)

Ἡ ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δὲν προδίκαζε ἀναγκαστικὰ τὴν ἄμεση καὶ πιστὴ ἐκτέλεση ὅλων τῶν διατάξεών της. Τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα προέκυψαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἄρθρων της προκάλεσαν πλῆθος περιπλοκῶν καὶ ἀναταραχῶν. Ἔτσι τὰ ἑπόμενα χρόνια ἡ εἰρήνη κυρίως στὸ βαλκανικὸ χῶρο δοκιμάστηκε ἀρκετά[1]. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀναταραχῶν αὐτῶν ἐντάσσονται ὀργανικὰ δύο θέματα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό: ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου νὰ παρακολουθήσω τὴν πολύπλοκη διπλωματικὴ ἱστορία τῶν σχετικῶν γεγονότων ἀλλὰ οὔτε καὶ ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ περιγράψω, στὰ ὅρια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴ σημασία καὶ τὶς προεκτάσεις αὐτῶν τῶν δύο πηγῶν ἀναταραχῆς[2]. Σκοπός μου εἶναι νὰ δείξω ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, ἔχοντας συνειδητοποιήσει πλήρως τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, βλέπει πίσω ἀπὸ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τὴ δική του τύχη καὶ ἐκφράζει ἄμεσα τοὺς φόβους του γιὰ τὸ μέλλον. Παράλληλα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο μὴν ἔχοντας, γιὰ διαφόρους λόγους, ἄλλες μεθόδους ἄμυνας προσπαθεῖ νὰ κρατήσει τὶς θέσεις του στὸ μακεδονικὸ χῶρο προβάλλοντας τὴν ἐκπαιδευτική του δραστηριότητα.

Ὡς πρίσμα τῆς ἔρευνάς μου χρησιμοποιῶ τὴ μοναδικὴ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας»[3],

---

1. Ε. Κωφός, Ἀπὸ τὸ τέλος τῆς κρητικῆς ἐπανάστασης ὡς τὴν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΓ΄ (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1883 ὡς τὸ 1881), Ἀθήνα 1977, 353.

2. Πολύτιμο εἶναι γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Ν. Βλάχου, Τὸ μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, 1878-1908. Ἐν Ἀθήναις 1935.

3. Στὰ 1875 ὁ Σοφοκλὴς Γκαρμπολὰς (γόνος μιᾶς οἰκογενείας λογίων καὶ ἐκδοτῶν ἀπὸ τὴν Κρανιὰ τοῦ Ὀλύμπου, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδη Γκαρμπολᾶ, ἱδρυτῆ τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὴ Θεσσαλονίκη) ἐκδίδει τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα, τὸν «Ἑρμῆ» (1ο φύλλο 13 Μαΐου), ποὺ ἀργότερα συνεχίζει τὴ ζωή του ὡς «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 17/4/1881-1895, καὶ ὡς «Φάρος τῆς Θεσσαλονίκης», 1898-1912, μὲ ἐκδότες τοὺς γιοὺς τοῦ Σοφοκλῆ, τὸν Ἀλέκο καὶ τὸ Νικόλαο. Στὸ διάστημα 1895-1898

ποὺ μὲ τὶς τακτικὲς ἀνταποκρίσεις της ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐπιλογὴ συγκεκριμένης εἰδησεογραφίας, προσαρμοσμένης βέβαια στὰ μέτρα τῆς δημοσιογραφίας, δίνει μιὰ ἄμεση ἔκφραση τῶν πεποιθήσεων τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρονικὰ ἡ ἐργασία τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο γεγονότα-σταθμοὺς γιὰ τὴ βαλκανικὴ ἱστορία: τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (6-9-1885) καὶ τὴν κήρυξη τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου (2-11-1885)[1]. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ βουλγαρικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δρᾶ τελείως ἀπροκάλυπτα καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας, αὐτόπτες μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἐκφράζουν τὴν ἀποστροφὴ καὶ τὴ θλίψη τους γιὰ τὶς ἐξελίξεις ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἐπιτακτικότητα τῆς ἀντίδρασης.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1881, ὅταν μεταξὺ Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ρωσίας ὑπογράφτηκε ἡ συνθήκη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γερμανία, ἐνῶ δέχτηκαν τὸ ρωσικὸ ὅρο, νὰ μὴν ἐναντιωθοῦν σὲ μιὰ μελλοντικὴ ἕνωση τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας μὲ τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ὑποχρέωσαν τὴ Ρωσία νὰ δηλώσει ὅτι μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες δύο Δυνάμεις θὰ ἀπέτρεπε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ ὁποιανδήποτε ἐπιθετικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Μακεδονίας[2].

Γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βουλγάρους, βέβαια, τὰ πράγματα ἦταν τελείως διαφορετικά. Ἡ ἐξωτερική τους πολιτικὴ εἶχε διαβαθμιστεῖ, παρὰ τὶς διατάξεις τῶν συνθηκῶν, σὲ δύο φάσεις: πρῶτα ἕνωση μὲ τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ ἔπειτα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ στόχου, προσάρτηση τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου[3].

Στὸ διάστημα 1878-1885 ἡ προσοχὴ τῶν κυβερνήσεων τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας εἶχε ἐξολοκλήρου στραφεῖ πρὸς τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἔτσι, τὴν προσηλυτιστικὴ δράση μεταξὺ τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῆς

ἡ κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδας ἀναστέλλεται (Π. Κόκκας, Ἡ οἰκογένεια Γκαρμπολᾶ καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικὰ» 21, 1981, 222-251, καὶ Ντ. Χριστιανόπουλος, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας, 1850-1912, Πρώτη καταγραφή, «Διαγώνιος» 1980/6, 304-305). Στὰ 1885 ὁ «Φάρος τῆς Μακεδονίας» κυκλοφορεῖ κάθε Τετάρτη καὶ Σάββατο. Πρὶν κυκλοφορήσει ὁ «Ἑρμῆς», μία τουλάχιστον ἐφημερίδα τυπωνόταν καὶ στὰ ἑλληνικά, ἴσως ἡ ἑβραϊκὴ «Selanik» (1869 κ.ἑ.), ἡ ὁποία κυκλοφοροῦσε ἑβδομαδιαία στὰ ἱσπανοεβραϊκά, τουρκικά, βουλγαρικὰ καὶ ἑλληνικά. Εἶχε χαρακτήρα μάλλον ἐπίσημο καὶ συντάκτης τοῦ ἱσπανοεβραϊκοῦ φύλλου ἦταν ὁ Jacob Uziel (J. Nehama, Histoire des Israélites de Salonique, tomes VI et VII, Thessalonique 1978, 713).

1. Οἱ ἡμερομηνίες ποὺ χρησιμοποιῶ ἀνήκουν στὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

2. Ε. Κωφός, Ἱστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΓ΄, 356.

3. M. Pundeff, Bulgarian Nationalism, P. Sugar-I. Lederer, Nationalism in Eastern Europe, Seatle 1971², 125.

Μακεδονίας κατευθύνει κυρίως ἡ Ἐξαρχία[1] (μὲ ἕδρα πάντα τὴν Κωνσταντινούπολη), ἡ ὁποία δρᾶ ὡς θεσμὸς ὄχι ἁπλῶς θρησκευτικός, ἀλλὰ καὶ ἐθνικοῦ-πολιτικοῦ χαρακτήρα συγχρόνως[2]. Παράλληλα σχεδὸν μὲ τὴ δράση τῆς Ἐξαρχίας (1879-1883), τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα, λυμαίνονταν τὴ Μακεδονία διάφορες ἔνοπλες ὁμάδες, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶχαν ἀποστολὴ περισσότερο ληστρικὴ παρὰ πολιτική. Ἀπαρτίζονταν κυρίως ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Βουλγάρους, τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, καὶ στόχος τους ἦταν ἀδιάκριτα χριστιανοὶ καὶ μωαμεθανοί[3].

Ἡ κατάσταση ἀλλάζει σημαντικὰ ἀπὸ τὸ 1885, ὅταν ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία παρουσιάζεται καὶ δρᾶ πιὰ ὡς κράτος συγκροτημένο καὶ ὀργανωμένο[4]. Τότε συνειδητοποιοῦν ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἀποστολὴ ἐνόπλων ὁμάδων, καθοριστικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἐπικράτηση στὴ Μακεδονία θὰ παίξει ἡ ἐκπαίδευση. Ὁ Ὀφέικωφ[5], ἀντιπροσωπεύοντας τὴ βουλ-

---

1. Ἡ βουλγαρικὴ προπαγάνδα φαίνεται ὅτι εἶχε βαθύτερες ρίζες. Ἀπὸ τὸ 1844 ἀρχίζουν ἀναφορὲς τῶν Ἑλλήνων προξένων γιὰ τὴν αὐξανόμενη δράση καὶ πρόοδο τῆς σλαβικῆς προπαγάνδας ὄχι μόνο στὴ Βουλγαρία ἀλλὰ καὶ στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ σημειώσεις τοῦ Ἕλληνα προξένου στὴν Ἀδριανούπολη, ὅπου παρατηρεῖ τὴν ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη τῆς προπαγανδιστικῆς δράσης (E. Driault-M. Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. Tome II (Le règne d'Othon-La grande idée 1830-1862), Paris 1925, 296 καὶ σημ. 2· πρβλ. Μ. Λάσκαρις, Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, 1800-1923, τ. Α΄ (1800-1878), Θεσσαλονίκη 1948 (φωτ. ἀνατύπ. 1978), 60 σημ. 1). Τὰ ἴδια χρόνια καὶ συγκεκριμένα τὸ 1846 ὁ Σερραῖος Ι. Θεοδωρίδης μαθαίνει στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Πανάρετο ὅτι ὀργανώνεται βουλγαρικὴ προπαγάνδα στὴ Μακεδονία καὶ σπεύδει νὰ τὸ ἀνακοινώσει στὸν Κωλέττη, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀμέλησε ἐντελῶς (Ι. Ν. Καλοστύπης, Μακεδονία ἤτοι μελέτη οἰκονομολογική, γεωγραφική, ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ τῆς Μακεδονίας. Ἐν Ἀθήναις 1886, 62). Ἡ ἀμέλεια αὐτὴ τοῦ Κωλέττη ἀλλὰ καὶ τῶν κατοπινῶν κυβερνήσεων εἶναι εὔλογη, ἀφοῦ τὶς δεκαετίες τοῦ 1840, '50 καὶ '60 ἐλάχιστα στοιχεῖα ἦταν γνωστὰ στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν πραγματικὴ κατάσταση τῶν πραγμάτων στὴ Μακεδονία. Ἡ ἐπικράτηση θεωροῦνταν ἐξασφαλισμένη, καθὼς ἡ Σερβία ἦταν ἀνίσχυρη καὶ ἡ Βουλγαρία δὲν ὑπῆρχε κὰν στὸν πολιτικὸ χάρτη. Μετὰ τὸ 1870, ἡ ἀντιμετώπιση ἔγινε πιὸ ρεαλιστική, οἱ διεκδικήσεις περιορίστηκαν στὰ 2/3 τῶν ἀρχικῶν καὶ ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται κάποιο πρόγραμμα ποὺ βασιζόταν στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκπαίδευσης, στὴν ἵδρυση συλλόγων, στὸ δυνάμωμα τῆς «πατριαρχικῆς» ἐκκλησίας, στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ ποτὲ στὴν ἔνοπλη δράση (E. Kofos, Dilemmas and Orientetions of Greek Policy in Macedonia: 1878-1886, «Balkan Studies» 21_1, 1980, 45 καὶ 52-54).

2. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 97.

3. Ν. Βλάχος, ὅ.π., 102 σημ. 1.

4. Ν. Βλάχος, ὅ.π , 115.

5. Ψευδώνυμο τοῦ Atanas Shopov, γραμματέα τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (Γ. Μόδης, Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη μακεδονικὴ ἱστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 30. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὀφείλω στὸν κ. Γ. Κιουτούτσκα).

γαρικὴ προπαγάνδα τῆς ἐποχῆς, γράφει[1]: «Ἐν τῷ Μακεδονικῷ πληθυσμῷ δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἐθνικὴ συνείδησις...ἡ συνείδησις αὕτη πρέπει νὰ ἀφυπνισθῇ καὶ ἰσχυροποιηθῇ. Ποῖα εἶναι τὰ μέσα, πῶς πρέπει νὰ γείνῃ τοῦτο; Θέλουσιν ἄραγε βοηθήσῃ ἐνταῦθα κατά τι αἱ ἀνίσχυραι ἐπαναστατικαὶ συμμορίαι;»[2]. Ἀπαντώντας ὁ ἴδιος πιὸ κάτω ἀναφέρει ὅτι μέχρι νὰ ἔρθει ἡ στιγμὴ «γενικῆς ἐνεργείας πυρὸς καὶ σιδήρου»[3], μόνο τὰ σχολεῖα μποροῦν νὰ διατηρήσουν τὴ Μακεδονία βουλγαρική[4]. Ὡς τότε τὸ μοναδικὸ ἐπίτευγμα τῆς ἔνοπλης δράσης εἶναι ἡ ὄξυνση τῶν σχέσεων Βουλγαρίας-Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας[5].

Συνεπίκουροι τῆς βουλγαρικῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσης ὑπῆρξαν τόσο ἡ οὐνιτικὴ ὅσο καὶ ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα. Ἡ βουλγαρουνιτικὴ κίνηση διατηροῦσε βέβαια τὸ θρησκευτικό της περίβλημα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔπαυε νὰ προωθεῖ τὰ βουλγαρικὰ σχέδια[6].

Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν οὐνιτῶν εἶχε προσχωρήσει στὴν Οὐνία ἀποσκοπώντας κυρίως στὴν ὑλικὴ συνδρομὴ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἔτσι, μὲ τὸ ἴδιο δόλωμα τῶν χρημάτων ἦταν εὔκολη ἡ ἐπάνοδός τους στοὺς κόλπους τῆς Ἐξαρχίας[7].

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τῆς πολιτικῆς ἀπόχρωσης τῆς οὐνιτικῆς κίνησης τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλη ἡ δράση καὶ τὰ ὄργανα τῶν οὐνιτῶν κατευθύνονταν βέβαια ἀπὸ τὴν Congregatio de Propaganda Fide, καλύπτονταν καὶ ἐνισχύονταν ὅμως ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας, τόσο στὴν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ στὴ Θεσσαλονίκη[8]. Ἡ Ρωσία

---

1. Ὀ φ έ ι κ ω φ, Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου 1885 ἤτοι Ἔκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν Φιλιππουπόλει 1885 (μεταφρ. Δ. Ι. Κουμαργιάνος. Φιλιππουπόλει 20 Ἰουνίου 1885).

2. Ὀ φ έ ι κ ω φ, ὅ.π., 110.

3. Ὀ φ έ ι κ ω φ, ὅ.π., 111.

4. Ὀ φ έ ι κ ω φ, ὅ.π., 113. Ὅταν ὁ Ὀφέικωφ γράφει «Μακεδονία», ἐννοεῖ τὴν περιοχὴ μέχρι «Βερροίας, Σιατίστας καὶ Κοριτζᾶς», ὅ.π., 100.

5. Ὀ φ έ ι κ ω φ, ὅ.π., 110 κ.ἑ.

6. Κ. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα (1878-1894), Θεσσαλονίκη 1983, 266.

7. Κ. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο ς, ὅ.π., 266-267, πρβλ. Ν. Βλ ά χ ο ς, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100 σημ. 2. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰώνα, τὸ οὐνιτικὸ κίνημα στὴ Μακεδονία πέρασε ἀπὸ τρεῖς φάσεις: τὴν πρώτη εἶχε γέννησης, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1859 καὶ 1860, τὴ δεύτερη τῆς ἀνάπτυξης (1877-1880) καὶ τὴν τρίτη τῆς ὁριστικῆς ἀποτυχίας μετὰ τὸ 1894. Πρωταγωνιστὲς τῆς οὐνιτικῆς δράσης ἦταν: τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν, οἱ βουλγαρουνίτες ἐπίσκοποι, ὁ ἀρμενοκαθολικὸς Πατριάρχης καὶ οἱ ἰησουίτικὸ ἱεραπόστολοι (Α. Ἀ γ γ ε λ ό π ο υ λ ο ς, Αἱ ξέναι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, 86).

8. Α. Ἀ γ γ ε λ ό π ο υ λ ο ς, ὅ.π., 86-87.

ὄχι μόνο δὲν ἀντέπραξε στὴν αὔξηση τοῦ οὐνιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ βοήθησε τὸ ἔργο τῶν πρακτόρων του, γιατὶ εἶχε πλήρως συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ οὐνιτισμὸς ἦταν ὄργανο γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ βουλγαρισμοῦ στὴ Μακεδονία[1].

Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑστερήσει τῆς ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς ἱεραποστολῆς της δὲ διέφερε ἀπὸ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄλλες προπαγάνδες: ἵδρυση σχολείων, εὐκτηρίων οἴκων, διάδοση ἐντύπου ὑλικοῦ στὴ βουλγαρικὴ γλώσσα[2]. Τὸ πραγματικὸ ὅμως δέλεαρ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἦταν ἡ ἀναγνώριση τοῦ βουλγαρικοῦ αἰτήματος γιὰ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτηση καὶ ἡ συμπαράσταση μὲ τὴ μορφὴ ἵδρυσης σχολείων, μὲ τὴ βοήθεια πάντα τῶν βρετανικῶν προξενείων[3].

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μακεδονίας τὸ θέμα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τῆς συγκαλυμμένης μὲ κάποια θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἦταν τελείως ξεκαθαρισμένο. Ὅταν στὶς 13-8-1885 ὁ Ν. Κ. Λίτσης, εὐαγγελικὸς ἱεροκήρυκας, ἔρχεται στὶς Σέρρες γιὰ νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ βουλγαρικά, ἡ πόλη ξεσηκώνεται. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου τῆς Μακεδονίας» γράφει: «...Ἡ πόλις ἡμῶν διαβλέπει καὶ αὖθις ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς θρησκείας τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος». Πραγματικὰ στὸ πρῶτο του κήρυγμα συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ γνωστοὶ «βουλγαρισταὶ» τῆς πόλης. Παρ' ὅλες τὶς συστάσεις ποὺ τοῦ γίνονται ὁ Λίτσης ἐπιμένει στὴ διδασκαλία του καὶ δὲν ἐγκαταλείπει τὴν πόλη[4].

Ἰδιαίτερα σκληρὸς εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης, μιὰ ποὺ ἦταν γνωστὸ ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα ἀποτελεῖ τὴν κατὰ τεκμήριο ἀσφαλέστερη ἀπόδειξη μιᾶς συγκεκριμένης ἐθνικῆς συνείδησης. Καμία ἀπὸ τὶς ὑπόδουλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες δὲν μποροῦσε νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὴ Μακεδονία σὲ πυκνότητα σχολείων. Γυμνάσια, διδασκαλεῖα, ἱερατικὲς σχολές, παρθεναγωγεῖα, ἡμιγυμνάσια, «ἑλληνικὰ σχολεῖα», δημοτικά, νηπιαγωγεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα γέμιζαν πόλεις καὶ χωριά[5]. Σύμφωνα μὲ τὸν Καλοστύπη στὰ 1886 ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Μακεδονία ἀποτελοῦσε τὰ 5/6 τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς κίνησης[6].

---

1. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100-101.

2. Ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὴ διάδοση τοῦ ἔντυπου ὑλικοῦ παρουσίασαν οἱ προτεσταντικὲς ἱεραποστολές, γιατὶ εἶχαν δικό τους τυπογραφεῖο, ἱδρυμένο στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1858 (Α. Ἀγγελόπουλος, Αἱ ξέναι προπαγάνδαι, 109).

3. Α. Ἀγγελόπουλος, ὅ.π., 106-107.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-8-1885.

5. Ι. Ν. Καλοστύπης, Μακεδονία, 56.

6. Ἀριθμὸς ἑλληνικῶν σχολείων τὸ 1886: 846 μὲ 45.870 μαθητὲς (Ι. Ν. Καλοστύπης, ὅ.π., 59). Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων τῆς Μα-

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα ξοδεύονταν κάθε χρόνο, τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., 1.500.000 φράγκα περίπου. Ἀπὸ τὸ ποσὸ αὐτὸ τὸ 1.000.000 προερχόταν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν κοινοτήτων, 250.000 ἀπὸ προσωπικὲς εἰσφορὲς τῶν κατοίκων καὶ δωρεὲς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις τῶν συλλόγων, ὅπως τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων», τῶν τοπικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων καὶ ἄλλων[1]. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δὲν ὑπῆρξε στὴ Μακεδονία οὔτε μία ὁμάδα βουλγαρικὴ ποὺ νὰ ἵδρυσε καὶ νὰ συντήρησε σχολεῖο μὲ δικά της ἔξοδα, μὲ ἐξαίρεση τὸ βουλγαρικὸ γυμνάσιο Θεσσαλονίκης[2].

Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἰδιαίτερου νοήματος τῆς ἐκπαίδευσης πρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἔμφαση καὶ τὶς πυκνὲς ἀναφορὲς τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου γιὰ καθετὶ ποὺ ἀφορᾶ τὴν κίνηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἀφοῦ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλονταν τὰ αὐξημένα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἑκάστοτε περιοχή[3].

Στὶς 24-8-1885 κάποιος πολίτης ἀπὸ τὴ Δράμα ἐνημερώνει τὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» γιὰ τὶς ταραχὲς ποὺ συμβαίνουν στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Προσωτσάνης. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ μαθαίνουμε γιὰ τὶς ἐπιτυχεῖς προσπάθειες ποὺ εἶχαν γίνει στὸ παρελθὸν ἀπὸ ἐξέχοντες πολίτες τοῦ χωριοῦ (Γ. Βουλτσιάδης καὶ Ν. Λιάμης) γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ φιλοβουλγαρικὴ παράταξη καὶ νὰ πετύχουν τὴν ἵδρυση ἑλληνικῶν σχολείων. Τώρα ὅμως ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ἐμπλακεῖ σὲ κάποια διαμάχη ποὺ ἐκδηλώνεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης[4]. Ἡ διαμάχη αὐτὴ ἦταν ἡ καλύτερη εὐκαιρία γιὰ τὴ δράση τῶν «βουλγαριστῶν». Ἀπὸ τὸ ἴδιο φύλλο τοῦ «Φάρου» πληροφορούμαστε: «Ἐν Ἐγρὶ-Δερὲ χωρίῳ τῆς Ζίχνης, πειρῶνται οἱ ῥαδιουργοῦντες τὴν χώραν ἡμῶν βουλγαροδιδάσκαλοι ἵνα πείσωσι τοὺς ἐκεῖ καλοὺς χωρικοὺς ἵν' ἀποσκορακίσωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμ-

---

κεδονίας (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ἦταν 1.041 μὲ 1.704 δασκάλους καὶ δασκάλες καὶ 67.772 μαθητὲς (Σ τ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο ς, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 228).

1. Σ τ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο ς, ὅ.π., 228-229 σημ. 2.

2. Cl. N i c o l a ï d e s, La Macédoine, la question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle, Berlin 1899, 133, πρβλ. D. D a k i n, The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, Θεσσαλονίκη 1966, 21. Ἄθροισμα βουλγαρικῶν ἐκπαιδευτηρίων 171 μὲ 6.799 μαθητές (Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ύ π η ς, Μακεδονία, 64).

3. Τὶς πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀρκετὰ πυκνὲς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1885, θὰ παρεμβάλλω ἀνάμεσα στὰ στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ γεγονότα, προκειμένου νὰ διατηρήσω τὴ χρονολογική τους σειρὰ καὶ νὰ δείξω τὴ σκοπιμότητα τῆς δημοσίευσής τους.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 24-8-1885.

ματα, δεχθῶσι δὲ τὴν βουλγαρικήν. Ὡς ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου μανθάνομεν, εὗρον πολλοὺς συνηγόρους. Ἰδοῦ τὰ κέρδη αὐτῶν ὁπόταν ἡμεῖς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζωμεν»[1].

Στὶς 4-9 στὶς Σέρρες συνεχίζονται οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Ν.Κ.Λίτση. Ὁ γραμματέας καὶ ταμίας τῆς εὐαγγελικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη, Τ. Β. Sampone, ἀποδοκίμασε τὰ γεγονότα, ἐνῶ καὶ ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῶν Σερρῶν (μουτεσαρίφης) πῆρε τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων[2].

Στὸ ἴδιο φύλλο ἔχουμε πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν Καστοριά. Κάποιος—πιθανὸν Καστοριανὸς—ἐκθειάζει τὴ δράση τοῦ γιατροῦ Ἰω. Σιόμη (sic)[3] καὶ τοῦ καθηγητῆ Ἀναστ. Πηχιώνα[4] στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περιοχή πού, ὅπως μαρτυρεῖ, ὑστερεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ ἔτσι ἡ πάλη ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν» εἶναι ἰδιαίτερα σκληρή[5].

Στὶς 7/9, ἐνῶ ἐπιτελεῖται ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, (οἱ εἰδήσεις καθυστεροῦν σημαντικὰ νὰ φτάσουν καὶ νὰ δημοσιευτοῦν), ὁ ἀνταποκριτὴς ἀπὸ τὶς Σέρρες γράφει γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων Τζουμαγιᾶς, Πετριτσίου, Ζελιαχόβης καὶ Βιτάστας, τονίζοντας ἔτσι τὴν ἐντονότατη ἑλληνικὴ παρουσία στὰ χωριὰ αὐτά[6].

Οἱ πρῶτες ἀκαθόριστες πληροφορίες ὅτι «κάτι τρέχει» στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἔχουν ἡμερομηνία 11/9/1885. Στὸ φύλλο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη μὲ τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινούπολης, διαβάζουμε ὅτι τὴν ὥρα ποὺ τυπωνόταν ἡ «Σταμποὺλ» τῆς 4-9-1885, ἡ διεύθυνση τῶν ἀνστολικῶν σιδηροδρόμων εἰδοποίησε τοὺς πράκτορές της νὰ μὴ δέχονται ἐπιβάτες καὶ ἐμπορεύματα γιὰ σταθμοὺς πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἀκόμη κυκλοφοροῦσαν διάφορες φῆμες, ὅτι κάποιοι «κακόβουλοι» ἔκοψαν τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως[7].

Τὸ φύλλο τῆς 14-9 εἶναι πιὰ γεμάτο ἀπὸ εἰδήσεις γιὰ τὰ συμβάντα στὴν

---

1. Ὅ.π.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰω. Σιῶμο, γιατρὸ ἐγκατεστημένο στὴν Καστοριὰ (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεώνα, 376). Φαίνεται ἀκόμα ὅτι ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ «Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Καστοριᾶς (Κ. Βακαλόπουλος, ὅ.π., 385).

4. Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεὼν γεννήθηκε στὴν Ἀχρίδα τὸ 1836, φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1865 ἔδρασε ποικιλοτρόπως στὴν Καστοριὰ (Κ. Βακαλόπουλος, ὅ.π., 212-225: «Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεὼν καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του», 226-261: «Τὰ Πηχεωνικὰ καὶ ἡ ἀπήχησή τους στὸ μακεδονικὸ χῶρο» καὶ 341-464: «Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεώνα»).

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

6. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 7-9-1885.

7. «Φάρος τῆς Μακεδνίας», 11-9-1885.

ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Πηγὲς εἰδήσεων γιὰ τὸ «Φάρο» εἶναι οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ κυρίως τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπ' ὅπου καὶ ἀντλεῖ τὴ διεθνὴ εἰδησεογραφία. Διαβάζουμε λοιπὸν ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ «Φάρου» ἀποδοκιμάζει «τὰς κακοβούλους ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων» καὶ εὔχεται νὰ θριαμβεύσει τὸ δίκαιο τῆς «Σεβαστῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως»[1].

Στὸ μεταξὺ στὴ Φιλιππούπολη στὶς 6/9 ἡ ρωμυλιωτικὴ πολιτοφυλακὴ συλλαμβάνει τὸ Γαβριὴλ πασά, γενικὸ διοικητὴ τῆς ἐπαρχίας, καὶ τὸ Δριγάλσκη, στρατηγὸ-ἀρχηγὸ τῆς πολιτοφυλακῆς, καὶ κηρύσσει τὴν ἕνωση μὲ τὴ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία. Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ, ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας, φτάνει στὴ Φιλιππούπολη μαζὶ μὲ τὸν πρωθυπουργό του Καραβέλωφ. Στὶς 7/9 κηρύσσεται στὴ Σόφια ἐπιστράτευση τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ συγκαλεῖται ἡ ἐθνοσυνέλευση[2].

Ὅσον ἀφορᾶ πιθανὲς βιαιότητες σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων στὶς πρῶτες αὐτὲς ὧρες, ἡ μοναδικὴ εἴδηση φτάνει στὸ «Φάρο» μέσω τῆς ἀρμενικῆς ἐφημερίδας «Δζεριδέι Σαρκιὲ» καὶ πληροφορεῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέσιρεψαν τὸ καινούργιο κτήριο τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων στὴ Φιλιππούπολη· ἡ εἴδηση διαψεύδεται καταρχὴν ἀλλὰ ἀργότερα ἀνασκευάζεται μὲ τὴ μαρτυρία ὅτι πυρπολήθηκε τὸ παλιὸ κτήριο τῶν Ζαριφείων καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταδόθηκε ἡ φωτιὰ στὴν πόλη[3].

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14-9-1885 καλύπτονται μὲ σχετικὴ ἐπάρκεια οἱ ἀντιδράσεις διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ φυσικὰ τῆς ἄμεσα ἐνδιαφερομένης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τὰ μεταφέρω ὄχι γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ τὸ πλαίσιο ὅπου κινοῦνταν ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτική, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνει φανερὸς ὁ σκοπὸς ποὺ ἐξυπηρετοῦσε ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ εἰδήσεων ἀπὸ τὸ συντάκτη τοῦ «Φάρου». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πρωταρχικὸ μέλημα ἦταν ὁ καθησυχασμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἔπαιρνε ἀπειλητικὲς διαστάσεις. Στὴ συνέχεια, ὅταν ἔγιναν ἀντιληπτοὶ οἱ πραγματικοὶ διπλωματικοὶ στόχοι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τότε πλέον τὰ ἄρθρα σκιαγραφοῦν τὴν κυνικότητα τῆς πολιτικῆς καὶ τὴν ἀπογοήτευση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ πολιτικοὶ κύκλοι λοιπὸν διέψευσαν ρητῶς ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ προετοιμάστηκαν στὸ Κρέμσιερ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Στὸ Βερολίνο ἡ εἴδηση προκάλεσε «μεγάλην αἴσθησιν» καὶ ἐκφράστηκε ἡ πίστη ὅτι θὰ ἐπέμβουν οἱ Δυνάμεις ποὺ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου. Ὁ

---

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885. Οἱ φιλοφρονήσεις πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση δὲν πρέπει νὰ παρερμηνεύονται τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων μποροῦσε κάθε στιγμὴ νὰ ἀπαγορευτεῖ.

2. Ὅ.π.

3. Ὅ.π.

«Χρόνος» (Le Temps) χαρακτήρισε τὴν κατάσταση «σοβαρωτάτην». Ἡ «ἐφημερὶς τῆς Μόσχας πρόσβαλε ἰσχυρῶς» τὸν Ἀλέξανδρο καὶ διακήρυξε ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ καθεστῶτος τῆς Ρωμυλίας[1].

Οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, φαινομενικὰ τουλάχιστον, δείχνουν ἐπιθυμία ἔντονης ἀντίδρασης. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο «ἐπέδωσε διακοίνωσιν» πρὸς τὶς Δυνάμεις ποὺ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ ἔστειλε 10 τάγματα στρατοῦ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Γαζῆ Μουχτὰρ πασὰ καὶ ἐντολὴ νὰ πολιορκήσει τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία[2]. Ἔκλεισε μάλιστα τὸ «πρακτορεῖο» τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν αὐτὸ δήλωσε ὅτι ἐπιδοκιμάζει τὴν καινούργια κατάσταση πραγμάτων[3].

Ἡ τουρκικὴ ἐφημερίδα «Σααδὲτ» σχολιάζει μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα τὰ γεγονότα καὶ ὁ «Φάρος» μὲ ἱκανοποίηση ἀναδημοσιεύει τὸ ἄρθρο ὅπου οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζονται ἀπολίτιστοι, ἀπάνθρωποι, ἄγριοι, ἀνάξιοι τῶν παραχωρήσεων ποὺ τοὺς ἔγιναν. Γράφει ἀκόμα ὅτι παρὰ τὶς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου «δεινῶς ἐπίεζον τούς τε Ἕλληνας καὶ μουσουλμάνους συμπολίτας αὐτῶν» χωρὶς νὰ τοὺς ἀφήνουν οὔτε κἂν νὰ ἐργαστοῦν[4].

Ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἐφημερίδες προέρχεται μιὰ ἄλλη πληροφορία, ποὺ δημοσιεύει ὁ «Φάρος»: ἂν καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Ρωσίας εἶναι ἀποφασιστικὴ (ζητοῦν παραίτηση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν τῆς Ἡγεμονίας, οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ διατάζουνται νὰ μὴν ἐπιστρατευτοῦν), ὡστόσο στὴ Φιλιππούπολη ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ κίνημα ἦταν ἔργο ἀποκλειστικὰ τῆς Ρωσίας. «Ἡ ἀντίφασις αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς συχνάκις παρουσιαζομένης ἀντιφατικῆς ἐνεργείας τῶν Ρώσων πρακτόρων, ὅτε μὲν ἐνεργούντων κατὰ τὰς ἐπισήμους ὁδηγίας τῆς κυβέρνήσεώς των, ὅτε δὲ ἀκολουθούντων τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πανσλαυιστικῶν κομιτάτων»[5].

---

1. Ὅ.π.

2. Ἡ ἐνέργεια ἀποσκοποῦσε καθαρὰ στὴ δημιουργία ἐντυπώσεων καὶ αὐτὸ φαίνεται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς κατοπινὲς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πύλη πέντε χρόνια νωρίτερα εἶχε διστάσει νὰ καταλάβει μὲ τὰ στρατεύματά της θέσεις τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ποὺ τῆς εἶχαν ἐπιδικασθεῖ. Μιὰ τέτοια στρατιωτικὴ ἐνέργεια, σύμφωνα μὲ τὶς ὑπερβολικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ Σουλτάνου, θὰ προκαλοῦσε σύγκρουση μὲ τὴ Ρωσία ποὺ ἀναμφίβολα θὰ κατέληγε σὲ ἀποτυχία. Καθὼς δὲν ἦταν ἐξασφαλισμένα τὰ ἀνταλλάγματα ποὺ θὰ ζητοῦσαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Μ. Βρετανία γιὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξουν ἔναντι τῆς Ρωσίας, προτίμησε νὰ χάσει ὁριστικὰ τὸ παιχνίδι τῆς Ρωμυλίας παρὰ νὰ ριψοκινδυνέψει ζωτικότερες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας (W. N. Medlicott, The Congress of Berlin and after, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880, London 1938, 362).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

4. Ὅ.π.

5. Ὅ.π.

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14/9 ὑπάρχει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τὶς Σέρρες μὲ ἡμερ. 8/9, ἡ ὁποία στρέφεται ἐναντίον τοῦ Emile de Laveley, Βέλγου δημοσιολόγου καὶ καθηγητῆ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης, ὁ ὁποῖος εἶχε υἱοθετήσει φιλοβουλγαρικὲς στατιστικὲς καὶ τὶς εἶχε δημοσιεύσει στὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο[1]. «Δῶμεν προσοχὴ Μακεδόνες ζῶμεν ἐν ἡμέραις πονηραῖς καὶ αἰῶνι ἀπάτης...» καὶ καταλήγει «...ἂς μὴ ταράσσεται ἡ καρδία ἡμῶν ἐκ τῶν παραδόξων ἀλλοκότων καὶ ἀνυποστάτων στατιστικῶν τοῦ Βέλγου τοῦ δεινοῦ, τοῦ ἐπιχειρησαμένου, ἵνα ἀναβιβάσῃ τοὺς βουλγαριστὰς τῆς Μακεδονίας εἰς ἀριθμόν, ὅστις καὶ τοὺς μῦς, τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἂν μὴ ἐξῇρε, δὲν ἤθελεν αὖθις ἀναβῇ ἐκεῖ καὶ ἐν σημείῳ αὐτοῦ»[2].

Ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας συνεχίζεται καὶ στὸ φύλλο τῆς 18/9. Στὴ στήλη τῶν τηλεγραφημάτων διαβάζουμε: «Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας ὑποδεχόμενος τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Τουρκίας ἐξέφρασε ζωηρὰ φιλικὰ συναισθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν»[3]. Ἡ «σπουδαιοτάτη» τῶν εἰδήσεων, ὅπως χαρακτηρίζεται, εἶναι τὸ προσωπικὸ τηλεγράφημα τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο. Ἐπρόκειτο μάλλον γιὰ ἕνα τελεσίγραφο πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει γυρίσει στὴ Βουλγαρία· διαφορετικὰ θὰ ἄρχιζαν οἱ ἔνοπλες ἐνέργειες[4]. Ἤδη ἀπὸ τὶς 11/9 ἦταν γνωστὸ ὅτι στὴν Ἀδριανούπολη γινόταν συγκέντρωση στρατοῦ καὶ πρόσκληση ἐφέδρων[5] γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ ἡ κατάλληλη πίεση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπνοὴ τοῦ τελεσιγράφου.

Ἀπὸ τὴν «Ταρὴκ» πάλι ἀντλεῖται ἡ πληροφορία ὅτι τάξη καὶ ἡσυχία ἐπικρατοῦν στὴ Φιλιππούπολη, ἐνῶ κάποιες ταραχὲς συμβαίνουν στὸ Στενήμαχο. Στὴν Ἀγχίαλο ὅμως ἐπικρατεῖ τρόμος καὶ φόβος ἐξαιτίας τῆς βίαιης στρατολογίας, ἐνῶ πράλληλα συμβαίνουν φόνοι καὶ τραυματισμοὶ πολιτῶν. Στὸν Πύργο καὶ σ' ἄλλες πόλεις ἐπιβλήθηκαν στοὺς κατοίκους ὑποχρεωτικὲς συνεισφορές. Φαίνεται ὅτι οἱ πολίτες διαιρέθηκαν σὲ τρεῖς κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά τους. Ὅσοι ἀνήκουν στὴν πρώτη πρέπει νὰ δώσουν: 200 λίρες, 50 κιλὰ σιτάρι, 40 κριθάρι, 2 ἄλογα καὶ ἕνα ζευγάρι βόδια μαζὶ μὲ τὸ ἁμάξι· οἱ δευτέρας κατηγορίας ὀφείλουν 100 λίρες καὶ τῆς τρίτης 50 καὶ φυσικὰ ἀνάλογα τρόφιμα καὶ ζῶα. «Οἱ ἀρνού-

---

1. Ἡ στάση του αὐτὴ στὶς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1885 εἶχε ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονίκης, Σερρῶν, Πετριτσίου, Δεμὶρ-Χισάρ, Μελενίκου καὶ Δράμας, οἱ ὁποῖοι καὶ προέβησαν σὲ μαζικὲς διαμαρτυρίες (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 146).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 18-9-1885.

4. Ὅ.π.

5. Ὅ.π.

μενοι βλέπουσιν ἀμέσως τὰ κτήματα, ἐμπορεύματα καὶ ἔπιπλα αὐτῶν πωλούμενα ἐπὶ δημοπρασίᾳ»[1]. Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲ λείπουν, βέβαια, καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ ἀπὸ μέρους τοῦ «Φάρου». Οἱ Βούλγαροι ἐμφανίζονται ὡς καταχραστὲς τῶν προνομίων τους καὶ ὡς «ἀποσκιρτήσαντες» ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ προκάλεσαν ἔτσι τὴ δίκαια δυσαρέσκεια ὄχι μόνο τῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν[2].

Σ' αὐτὸ τὸ φύλλο τοῦ «Φάρου» δίνονται ἀκόμα πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση καινούργιου διδακτηρίου στὰ Σέρβια[3].

Στὶς 21/9/1885 ἡ ρωσικὴ ἀντίδραση συνεχίζεται. Ὁ Τσάρος ποὺ βρίσκεται στὴν Κοπεγχάγη δὲ δέχεται τὴ βουλγαρικὴ πρεσβεία (19/9) καὶ διατάζει τοὺς Ρώσους ἀξιωματικοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Ρωμυλίας καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὴ Ρωσία. Παράλληλα καὶ ἡ Γερμανία ἀποδοκιμάζει τὰ γεγονότα[4].

Ἡ Πύλη συνεχίζει βέβαια καὶ αὐτὴ τὶς διαμαρτυρίες της ἀλλὰ σὲ σαφῶς ἠπιότερο τόνο. Ὁ Σουλτάνος ἔχει «φυσικὸ δίκαιο καὶ καθῆκον» νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, «...ἐν τούτοις ἀπέναντι τῶν κινδύνων τῆς καταστάσεως, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν εὐμενῆ ἐπέμβασιν τῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογραψασῶν δυνάμεων ὅπως προσκληθῇ ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων του...»[5].

Θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐξετάσουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὥστε μέσα σὲ μία ἑβδομάδα νὰ ἐγκαταλείψει ἡ Πύλη τοὺς ἀρχικούς της λεονταρισμούς. Καταρχὴν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία κόντευε νὰ γίνει τὸ «enfant gâté» τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καθὼς ὅλες σχεδὸν οἱ κυβερνήσεις σπεύδουν νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀπαιτήσεις της[6].

Ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, δὲν ὑπάρχει καμία ἀμφιβολία, ἀνταποκρινόταν καὶ ἐξυπηρετοῦσε τὶς βλέψεις τῆς Ρωσίας πού, λίγα χρόνια πρίν, εἶχε συνηγορήσει γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας». Ἂν ὅμως ἡ Ρωσία ἔνωσε τὴ διαμαρτυρία της μ' αὐτὲς τῶν ἄλλων Δυνάμεων, αὐτὸ ὀφειλόταν κυρίως στὸ γεγονὸς ὅτι, ἐφόσον οἱ σχέσεις της

1. Ὅ.π.
2. Ὅ.π.
3. Ὅ.π.
4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.
5. Ὅ.π.
6. V. Colocotronis, La Macédoine et l'Hellénisme, étude historique et ethnologique, Paris 1919, 389.

μὲ τὴ Βουλγαρία δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποσαφηνιστεῖ καὶ σταθεροποιηθεῖ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἐνίσχυση τῆς δεύτερης. Ἐπιθυμοῦσε, ἀντὶ τῆς προσάρτησης, νὰ προσφέρει τὴ Ρωμυλία σὰν δῶρο στὴ Βουλγαρία μὲ ἀντάλλαγμα τὴν αἰώνια εὐγνωμοσύνη[1].

Ἕνας ἐπιπρόσθετος κίνδυνος γιὰ τὴ Ρωσία ἦταν μιὰ πιθανὴ εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία. Τὸ ἐνδεχόμενο νὰ χυθεῖ χριστιανικὸ αἷμα θὰ ἀνάγκαζε τὴ Ρωσία, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, νὰ ἐπέμβει καὶ σὲ καμία περίπτωση δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ριψοκινδυνεύσει ἕνα ἀκόμα διεθνὲς συνέδριο μ' ὅλες τὶς πιθανὲς ἐκβάσεις του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποστήριξε κάθε λύση ποὺ θὰ ἀπέτρεπε τὴν εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία[2]. Ὅταν πλέον ἔγινε κατανοητὸ ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τοῦ status quo ante ἦταν ἀδύνατη, τότε ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση συνειδητοποίησε ὅτι δὲν ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον της νὰ ἐργάζεται πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Οἱ Βούλγαροι ἐνδιαφέρονταν πρωταρχικὰ γιὰ τὴν «ἐθνική τους ἑνότητα» καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε γίνει πιὰ τὸ σύμβολο τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ[3].

Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐνέργειας ὑπῆρξε ἡ Μ. Βρετανία, ποὺ εἶχε ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο νὰ προχωρήσει στὴν προσάρτηση, θεωρώντας τὴν ὅλη κίνηση σὰν ἀντιρωσικὴ ἐκδήλωση τῶν Βουλγάρων[4]. Ἔτσι Ρωσία καὶ Μ. Βρετανία εἶχαν ἀντιστρέψει τοὺς ρόλους ποὺ εἶχαν τὸ 1878[5]. Μιὰ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ καὶ οἱ περισσότεροι Βούλγαροι εἶχαν γίνει καχύποπτοι μισορῶσοι καὶ ἀφοῦ ἡ Πύλη ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νὰ καταλάβει τὶς στρατιωτικὲς θέσεις ποὺ μὲ φροντίδα τῶν Βρετανῶν τῆς εἶχαν ἐπιδικαστεῖ τὸ 1878[6], δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀντιδράσει ἡ Βρετανία στὴν προσάρτηση τῆς Ρωμυλίας. Ἀντίθετα μάλιστα ὁ Salisbury εἶχε ἀρχίσει νὰ πείθεται ὅτι ἡ δημιουργία ἰσχυρῶν ἐθνικῶν κρατῶν στὰ Βαλκάνια θὰ ἀποτελοῦσε ἕνα πολὺ ἀσφαλὲς φράγμα στὸν ἐπεκτατισμὸ τῶν Ρώσων ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξε ποτὲ ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία[7]. Ἔτσι, ὅταν κατηγορήθηκε στὴ βουλὴ τῶν λόρδων γιὰ πολιτικὴ ἀσταθείας, ἀπάντησε: «Δὲν ἀλλάξαμε ἐμεῖς ἀλλὰ οἱ περιστάσεις. Σκοπός μας παραμένει

---

1 Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 50.

2. Ch. Jelavich, Tsarist Russia and Nationalism, Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia (1879-1886), Berkeley and Los Angeles 1958, 205-206.

3. Ch. Jelavich, ὅ.π., 237.

4. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος, 1885-1886, Θεσσαλονίκη 1963, 145A.

5. M. Pundeff, Bulgarian Nationalism, 125.

6. Βλ. σημ. 2 τῆς σ. 156.

7. G. D. Clayton, Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Callipoli, London 1971, 180.

ὁ ἴδιος· νὰ ἐμποδίσουμε τὴ Ρωσία νὰ βαδίσει πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅσο μιὰ Βουλγαρία ἑνωμένη μὲ τὴ Ρωσία μὲ δεσμοὺς εὐγνωμοσύνης μᾶς φαινόταν ἐπικίνδυνη, τόσο μιὰ Βουλγαρία μὲ ἡγεμόνα πειθαρχικὸ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπιρροὴ καὶ πιστὸ σύμμαχο τοῦ Σουλτάνου παρέχει σοβαρὴ ἐγγύηση ἐναντίον τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ»[1].

Εἶναι γεγονὸς πάντως πὼς ὄχι μόνο ἡ Μ. Βρετανία ἀλλὰ καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γαλλία εἶχαν ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο στὸ ἐγχείρημά του[2].

Σὲ ἰδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση Δηλιγιάννη. Ἡ πρόσφατη ἐκλογική της νίκη ὀφειλόταν κυρίως στὸ σύνθημά της ἐναντίον τῶν φόρων γιὰ στρατιωτικὲς δαπάνες τοῦ Τρικούπη[3]. Παρ' ὅλη τὴ φιλειρηνική του διάθεση ὁ Δηλιγιάννης, μὴν τολμώντας νὰ ἔρθει σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ λαϊκὸ αἴσθημα[4], παρασύρθηκε σὲ φιλοπολεμικὲς διακηρύξεις καί, ἀπειλώντας τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπαίτησε τὴν «ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῷ Αἴμῳ ἰσορροπίας». Ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1885 στρατολογικὰ γραφεῖα συστήθηκαν, ἔφεδροι καὶ ἐθελοντὲς κατατάχθηκαν, ὁ στόλος ἐξοπλίσθηκε. Καὶ τότε μέσα στὸν πολεμικὸ πυρετὸ τῆς Ἑλλάδας, οἱ ὑπουργοὶ διαπίστωσαν ὅτι ὁ πρωθυπουργός, παρὰ τὶς διακηρύξεις του, δὲ σκόπευε σοβαρὰ νὰ φτάσει ὣς τὴ στρατιωτικὴ ἀναμέτρηση. Ἡ προσπάθεια ἀπόσπασης ἀνταλλαγμάτων ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία μὲ τὴν ἀπειλὴ πολέμου καὶ τὴν κατάλληλη πίεση τῶν Δυνάμεων ὀνομάστηκε «ἔνοπλος ἐπαιτεία» καὶ φυσικὰ δὲν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα[5].

---

1. Κ. Βεργόπουλος, Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1895, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΔ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1913), Ἀθῆναι 1977, 25. Ὁ Βίσμαρκ, βέβαια, ἀργότερα δὲν παρέλειψε νὰ κατηγορήσει τὴ Μ. Βρετανία, ὅτι χρησιμοποίησε τὸ ζήτημα τῆς Ρωμυλίας γιὰ νὰ διασπάσει τὴ συμμαχία τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α). Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ Βούλγαροι φαίνεται ὅτι δὲν εἶχαν ἰδιαίτερους ἐνδοιασμοὺς γιὰ τὴν πλήρη ἀποδοχὴ τῆς βρετανικῆς ὑποστήριξης. Πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἦταν πρόθυμοι νὰ ξεχάσουν τὴν ἐχθρικὴ στάση τῆς Βρετανίας κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας καὶ ἕτοιμοι νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειά της ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἀνταλλάγματα. Ὅπως γράφει ὁ Atanas Shopov, γραμματέας τῆς Ἐξαρχίας, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1886 ἡ κυρίαρχη ἀντίληψη εἶναι ὅτι στὴ Βουλγαρία δίνεται μιὰ μονομαχία μεταξὺ Μ. Βρετανίας καὶ Ρωσίας καὶ ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνηση ἔχει γίνει ὁ συνήγορος τῶν βρετανικῶν συμφερόντων (Andrei Pantev, Britain and Bulgaria, 1879-1915, Southeastern Europe, vol. 7, part 2, 1980, 193-194).

2. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α.

3. Χρ. Νάλτσας, ὅ.π., 115.

4. Γίνεται συλλαλητήριο τοῦ «Μακεδονικοῦ Συλλόγου». Βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Στὶς 14-5-1886 ἡ Ἑλλάδα ἀναγκάστηκε νὰ ἀποστρατευτεῖ, ἀφοῦ τὰ παράλιά της ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τοὺς στόλους τῶν Δυνάμεων (Κ. Βεργόπουλος, Ἱστ. ἑλλ. ἔθν., τ. ΙΔ', 27 κ.ἑ.).

Ἔτσι ἡ Πύλη, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἐντελῶς ἀντίξοο κλίμα, ἐγκατέλειψε τὴ φιλοπόλεμη τακτικὴ καί, κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας, κράτησε τὰ ἑπόμενα χρόνια μιὰ ἐντελῶς παθητικὴ στάση[1], ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀφέθηκε στὴν τύχη του.

Πέρα ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ κίνηση, τὸ φύλλο τῆς 21/9 περιλαμβάνει καὶ ἕνα ἄρθρο τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τὶς Σέρρες μὲ ἡμερ. 11/9 καὶ τίτλο «Ἡ Πρωσσοτσάνη καὶ ὁ Βουλγαρισμός». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἱστορία ποὺ συνέβη τὰ προηγούμενα χρόνια μὲ ἀρκετὰ στοιχεῖα διευκρινιστικὰ τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε. Στὴν Προσωτσάνη ζοῦσαν 550 οἰκογένειες, 250 ὀρθόδοξες, 200 μουσουλμανικὲς καὶ 100 σχισματικές. Ὅταν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο, μὲ ὁρμητήριο τὴ γειτονικὴ Πλεύνα, θέλησε νὰ πάρει τὸν ἔλεγχο τοῦ χωριοῦ ἀπειλώντας τὶς περιουσίες τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιστάθηκαν διάφορες προσωπικότητες τοῦ τόπου (Γ. Ἀστεριάδης, Ν. Λιάμης, Χ. Βουλτσιάνος, Γ. Ράιος κ.ἄ.) καὶ ἵδρυσαν τὴν «ἐν Πρωσσοτσιάνῃ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἠώ» (1/5/1871) σὲ συνεργασία μὲ τὸ «Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Σερρῶν»[2]. Ἔτσι, ἤρθαν σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀντιλήφθηκαν ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν ἐκεῖ, κατέφυγαν σὲ ἀντίποινα στὴν Πλεύνα ποὺ προκάλεσαν ὅμως τὴν κατακραυγὴ Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων. Σὲ μιὰ δεύτερη φάση οἱ βουλγαρικὲς ὠμότητες συνεχίστηκαν (σφαγές, ξυλοδαρμοὶ ἱερέων, πυρπόληση βιβλίων, καταστροφὲς εἰκόνων) στὶς περιοχὲς Δράμας καὶ Νευροκοπίου.

Τελικά, ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια περιπετειῶν, ἱδρύθηκε στὴν Προσωτσάνη «ἐκ βάθρων» νηπιαγωγεῖο, δημοτικὴ καὶ ἑλληνικὴ σχολή. Ἡ ἐνίσχυση αὐτὴ τῆς Προσωτσάνης τόνωσε καὶ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Πνεύνας (400 βουλγαρόφωνες οἰκογένειες), ὅπου πρωτοστάτησαν ὁ Μπαλαμπάνης καὶ ὁ Παπαχρῆστος. Καταλήγοντας ὁ ἀνταποκριτὴς συνιστᾶ τὴν προσοχὴ τῶν συμπατριωτῶν του, γιατὶ στὴν Ἀλιστράτη καὶ στὸ Τύρνοβο δὲ βλέπει ἀξιόλογη κίνηση ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν»[3]. Ἡ ὅλη διήγηση τῶν συμβάντων στὴν Προσωτσάνη ἔχει κάθε ἄλλο παρὰ ἀφηγηματικὸ χα-

1. W. N. Medlicott, Austria-Hungary, Turkey and the Balkans, The New Cambridge Modern History, vol/XI (Material Progress and World-Wide Problems 1870-1898), Cambridge 1962, 347. Πρβλ. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145Α.

2. Συνολικὰ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ὑπῆρχαν 48 φιλεκπαιδευτικοὶ σύλλογοι ἢ ἀδελφότητες (Στ. Παπαδόπουλος, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 242). Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν» εἶχε ἱδρυθεῖ στὰ 1871 καὶ πρόσφερε ἀνεκτίμητες ἐθνικὲς ὑπηρεσίες στὴ Δράμα, στὸ Ζηλιάχοβο, στὴν Ἀλιστράτη, στὸ Σάμολτο, στὸ Δοξάτο, στὴν Προσωτσάνη, στὴ Δοβίστα, στὸ Ροδολεῖβος, στὸ Σαρμουσακλῆ καὶ στὸ Δεμὶρ-Χισάρ (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 13).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

ρακτήρα. Καθὼς ἡ ἀπραξία καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψη πρωτοβουλιῶν πολλῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τὶς δύσκολες αὐτὲς ὥρες καθιστοῦσε ἀμφίβολη τὴ διατήρηση τῆς ἑλληνικότητάς τους, ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ παραδειγματίσει παρουσιάζοντας τὰ ἐπιτεύγματα τῆς συντονισμένης δράσης τῶν Ἑλλήνων στὸ παρελθόν, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κινητοποιήσει τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο.

Πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς κινητοποίησης—φυσικὰ ὄχι τῆς ἔνοπλης—φαίνεται νὰ κινοῦνται καὶ τὰ δύο ἑπόμενα ἄρθρα τοῦ «Φάρου». Τὸ πρῶτο, σταλμένο ἀπὸ τὶς Σέρρες στὶς 17/9, δημοσιεύεται στὶς 25/9. Πίσω ἀπὸ τὰ ἄφθονα ρητορικὰ σχήματα διακρίνουμε τὴ βεβαιότητα τοῦ ἀρθρογράφου γιὰ τὶς ταραγμένες ἡμέρες ποὺ πρόκειται νὰ ἀκολουθήσουν γιὰ τοὺς Μακεδόνες καὶ δυστυχῶς θὰ τοὺς βροῦν ἀνέτοιμους νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς καινούργιες καταστάσεις. «...οἱ πανεπίκλοποι καὶ πανοῦργοι Βούλγαροι πρὸς τὸ Μελένικον, ἄνω Τζουμαγιὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἤρξαντο ταρασσόμενοι· φαίνεται ὅτι τοῦτο εἶναι παράχυσις ἐκ τοῦ ὀρύγματος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας πυρετωδῶς ἐκεῖ ἀγωνισθείσης διὰ τὰ ἐξαίφνης λαβόντα χώραν, προσπαθούσης δέ, ἵνα διαταράξῃ καὶ τὴν Μακεδονίαν... Ἀρχαὶ ὠδίνων, ἃς καὶ λίθος πλέον αἰσθάνεται, ἐκ τῆς ἰταμότητος ταύτης τῶν Βουλγάρων...». Ἐκφράζεται ἀκόμα ἡ πίστη ὅτι ἡ Ρωσία ἐνισχύει τὴ Βουλγαρία καὶ τονίζεται ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν Μακεδόνων στὶς προσπάθειες τοῦ Σουλτάνου, καθὼς Ἕλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ εἶναι φυσικοὶ σύμμαχοι[1].

Τὸ δεύτερο ἔχει σταλεῖ ἀπὸ τὴν Κοζάνη στὶς 19/9 καὶ ἀναφέρεται στὴν ὕπαρξη πέντε βουλγαρόφωνων χωριῶν (Καραμπουνάρ, Κόμανος, Τρέμπενον, Ντουρατλὰρ καὶ Φραγκότσι), φιλικῶν πρὸς τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ ὑπάγονται στὴ μητρόπολη Μογλενῶν. Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς συνιστᾶ στοὺς συλλόγους τῆς περιοχῆς νὰ ἀναλάβουν ἄμεση ἐκπαιδευτικὴ δράση πρὶν νὰ «ῥίψῃ καὶ εἰς αὐτὰ τὸ εἰδεχθὲς καὶ πονηρὸν βλέμμα του ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν ὁ παμφάγος πανσλαυισμός»[2].

Ἡ ἰδέα τῆς συμμαχίας Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν ποὺ ἐμφανίζεται στὸ ἄρθρο τῆς 17/9 ὑπάρχει σὲ δύο ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ ἀνταποκριτῆ τῶν Σερρῶν. Ἡ πρώτη εἶναι γραμμένη στὶς 22/9 καὶ δημοσιεύεται στὶς 28/9. Τίτλος της εἶναι: «Οἱ ἀφηνιάσαντες Βούλγαροι». «Ἐπηρμένως καὶ εὐωχούμενοι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας οἱ πανσλαυισταὶ νῦν ἐπικάθηνται ἐνεδρευτικῶς δέ, πρὸς τὰς διανομὰς χαίνουσι, οἰόμενοι ὅτι τὸ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

2. Ὅ.π. Φαίνεται ὅτι οἱ σύλλογοι ἀνταποκρίθηκαν στὴν ἔκκληση, γιατὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα ὑπῆρχαν στὸ Τρέμπενο, Ντουρατλάρ, Κόμανο καὶ Καραμπουνὰρ σχολεῖα μὲ δύναμη ὅμως μικρότερη τῶν 50 μαθητῶν τὸ καθένα (Σ τ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο ς, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 182).

ὑπόθυρον τῆς Μακεδονίας ἐπάτησαν, τὸ ζηλωτὸν τούτοις καὶ οἰνώδη γεῦσιν ἔχον. Φωτοφάνειαν δὲ καὶ ἔλλαμψιν τὸ ὑπέκκαυμα τοῦτο καλοῦσιν, τὸ ὑπὸ μεγάλης πανσλαυιστικῆς ἑταιρείας ἐνεργούμενον, ὑποθλίβοντες καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ὀπαδούς των πρὸς ἐξέγερσιν». Τελειώνοντας τὸν ἀπολογισμό του αὐτὸ ὁ ἀρθρογράφος ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνη του στὶς ἀποφασιστικὲς ἐνέργειες τοῦ Σουλτάνου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τονίζεται ὅτι ὁ «Ἑλληνισμὸς» καὶ ὁ «Ὀθωμανισμὸς» πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν ἑνωμένοι τὸν «πανσλαυισμό». Ἂν μιὰ τέτοια συνεργασία εἶχε ἀρχίσει πρὸ ἐτῶν, τότε «...δὲν θὰ ὑπῆρχον ὑποδαυλίζοντες, σφυρηλατοῦντες καὶ χαλκεύοντες κρύφα βουλγαρισταί...», πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δημιουργοῦν προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀπορροφοῦν τὸν πλοῦτο τοῦ τόπου καὶ παρεμποδίζουν βιομηχανία καὶ ἐμπόριο[1].

Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ γράφεται στὶς 25/9 καὶ δημοσιεύεται στὶς 2/10. Ἐδῶ διαβάζουμε ὅτι στὴν πόλη τῶν Σερρῶν ἐπικρατεῖ βαρὺ κλίμα, ἐνῶ ὁ ἀνταποκριτὴς συμβουλεύει νὰ συνδράμουν ὅλοι τὴν προσπάθεια τῶν Ὀθωμανῶν. Τονίζει ὅτι συμφέρον ὅλων εἶναι ἡ «ἀδελφοποίησις» Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἡ «στενὴ καὶ ἀδιάρρηκτος σύσφιγξις ἔναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ», τοῦ πανσλαβισμοῦ, καὶ ἐξαίρει τόσο τὶς ἱκανότητες τοῦ Σουλτάνου ὅσο καὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκφράζονται ἐπίσης ἀόριστοι φόβοι ὅτι τελικὰ οἱ Δυνάμεις θὰ «προσκυνήσουν» τὸν πανσλαβισμό[2].

Στὸν τομέα τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίος τὰ πράγματα πήγαιναν ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο. Οἱ ἔφεδροι ἔπαυσαν νὰ προσέρχονται μὲ τὴν ἴδια προθυμία καὶ στὴν Ἀδριανούπολη ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ ζήτημα πέρασε πιὰ σὲ χέρια διπλωματικὰ καὶ θὰ λυθεῖ εἰρηνικά[3].

Ἀπὸ τὴ Βάρνα βέβαια φτάνουν κάποιες ἐλπιδοφόρες πληροφορίες (28/9), ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς συναντᾶ δυσκολίες τὶς ὁποῖες προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ τὴν ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν στοὺς Ἕλληνες. Οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἐπιτείνονται μάλιστα ἀπὸ τήν ἐπικείμενη ἀναχώρηση τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐκφράζονται φόβοι ὅτι τελικὰ ἡ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885. Τοὺς ἴδιους φόβους ἐκφράζει καὶ ὁ Ἕλληνας πρόξενος στὴ Θεσσαλονίκη στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη (1-10-1885): «Ἐὰν ἡ ἕνωσις ἐπιστεφθῇ τῇ εὐλογίᾳ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τῇ ἐπινεύσει τοῦ κυριάρχου, τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον ἀναντιρρήτως ἐπαιρόμενον ἐπὶ τῷ θριάμβῳ τούτῳ καὶ τῇ Εὐρωπαϊκῇ συμπαθείᾳ τῇ ἐπιδεικνυομένῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, θὰ καταστῇ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Μακεδονίας λίαν ἀπειλητικὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου...» (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 160).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

Ρωσία θὰ ὑποστηρίξει τὴ βουλγαρικὴ ἐνέργεια, ἐπειδὴ φοβᾶται μήπως ἡ ὑπερβολικὴ ἀντίδραση ἀπομακρύνει τὴ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία ἀπὸ τὴν ἐπιρροή της[1]. Ἔτσι, ὅταν στὶς 2/10 ἀναδημοσιεύεται ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὴν πληροφορία ὅτι οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ παραμένουν στὴ Βουλγαρία, ἀφοῦ ὑπέβαλαν τὶς παραιτήσεις τους στὸ ρωσικὸ στρατό, τὸ γεγονὸς σχολιάζεται μάλλον εἰρωνικά «...Βαθμηδὸν θὰ ἴδωμεν τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐπιδειχθεῖσαν ρωσσικὴν αὐστηρότητα μεταβαλλομένην σαφέστερον εἰς μεγάλην ἀγάπην»[2].

Τελικὰ οἱ φόβοι τοῦ ἀνταποκριτῆ—φόβοι ποὺ ἐκφράστηκαν στὴν ἐπιστολὴ τῆς 17/9—βγῆκαν ἀληθινοί. Μάταια προσπαθοῦσαν οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς νὰ μειώσουν τὴ σοβαρότητα τῶν γεγονότων. Ποικίλες φῆμες καὶ διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι χιλιάδες Βούλγαροι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν στὴ Μακεδονία καὶ νὰ τὴν καταλάβουν[3]. Ἕναν περίπου μήνα μετὰ τὰ γεγονότα, οἱ πρωτεργάτες τοῦ πραξικοπήματος συγκεντρώθηκαν στὸ σπίτι τοῦ ταγματάρχη Νικολάιεφ καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Μακεδονία 10.000 «ἐπαναστάτες» καὶ ὀπαδοὺς τοῦ κομιτάτου γιὰ νὰ ἐξεγείρουν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο. Διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ στάλθηκαν ἀμέσως στὰ βουλγαρομακεδονικὰ σύνορα, ὅπου εἶχαν ἤδη συγκεντρωθεῖ 3.000 κομιτατζῆδες[4].

Φαίνεται πάντως πὼς κάποια δόση ἀλήθειας πρέπει νὰ ὑπῆρχε πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς φημολογίες, γιατὶ στὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάσταση στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία εἶχε ἀρχίσει νὰ σοβαρεύει. Ἔτσι, διαβάζουμε στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» (5/10) τὰ ἑξῆς: «Αἱ σφαγαὶ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ συμμορίας κομητῶν κατὰ τὴν 29ην λήξαντος ἐν χωρίῳ Δράνοβον». Γράφει λοιπὸν ὁ ἀνταποκριτής: «Ὡς ἐν ταῖς τρισὶ προηγουμέναις μου ἀλληλογραφίαις ἀνέφερον τὰ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ γεγονότα πολὺ τὸ θάρρος παρέχουσι τοῖς κομήταις ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ πολλὴν ἰταμότητα καὶ βλάβην...». Πρόκειται γιὰ τὴ συμμορία τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου, μὲ δύναμη 40 ἀνδρῶν, ποὺ μπαίνει μέρα μεσημέρι στὸ Δράνοβο, «...κοινότητι μενούσῃ ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς φρονήματι καὶ μὴ ἀκολουθησάσῃ τὴ ἐξαρχίᾳ...», σκοτώνουν μερικοὺς προκρίτους, λαφυραγωγοῦν, παίρνουν ὁμήρους καὶ ζητοῦν λύτρα. Σκοπός τους εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἀνταποκριτῆ, «...ἡ διατάραξις τῆς Μακεδονίας διὰ παρομοίων κακουργημάτων καὶ ἡ κατὰ συνέπειαν ἔνοπλος ἐπέμβασις τῶν πανσλαυιστικῶν ὀρ-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.
2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885.
3. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.
4. Οἱ ἀριθμοὶ ἀνταποκρίνονται περισσότερο στὶς φῆμες παρὰ στὴν πραγματικότητα (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145A - 146A).

γάνων ἐν Μακεδονίᾳ ἢν ἤδη καλοῦσι ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ...Δέσποιναν καὶ πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων τῆς μητρὸς αὐτῶν Βουλγαρίας!!»[1]. Σ' ἕνα δεύτερο ἄρθρο πληροφορούμαστε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐπεισοδίου στὸ Δράνοβο. Ἀφοῦ ἀπελευθερώθηκαν οἱ ὅμηροι, οἱ «κομῆται» ἀποσύρθηκαν γιὰ νὰ ἐπανέλθουν ἄγνωστο πότε στὸ ἔργο τους, «...ὅπερ συνεχίζει τὸ πραξικόπημα τὸ ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ, οἵτινες δῆθεν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἀπειλοῦσι τούτους δι' οὐκαζίου, ὅπως παύσωσιν ἐνεργοῦντες ταραχὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἃς μισεῖ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀποστρέφεται ὁ λαὸς αὐτοῦ. Μιᾶς μὲν λέξεως κακίσ ἔστιν ὁ βαρβαρισμός, ἐπιπλοκεὺς δὲ λέξεων ἀκαταλλήλων ὁ σολοικισμός»[2].

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀποφεύγουν κάθε εἶδος βίας καὶ ἀρκοῦνται στὴν προβολὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν τους ἐπιτευγμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ πιστοποιοῦν τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὶς διαφιλονικούμενες περιοχές. Ἔτσι, στὶς 2/10 στέλνονται ἀπὸ τὶς Σέρρες στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὶς 5/10. Πρόκειται γιὰ πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὰ Ἄνω καὶ Κάτω Καμενίκια, συνοικισμοὺς κοντὰ στὶς Σέρρες, ἀποκλειστικὰ ἑλληνικούς, οἱ ὁποῖοι συντηροῦν 2 δημοτικὸ σχολεῖα ἀρρένων, 2 παρθεναγωγεῖα καὶ 2 νηπιαγωγεῖα μὲ 4 δασκάλες καὶ 3 δασκάλους[3].

Μαθαίνουμε ἀκόμα ὅτι καὶ στὴν Κοζάνη ἀναπτύσσεται ἔντονη ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα (ἐπιστολὴ τῆς 3/10) ἀπὸ τὴν «ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων»[4]. Ὁ ἀγώνας στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης ὄχι μόνο δὲν εἶχε χαθεῖ ἀλλὰ ἦταν καὶ τὸ μοναδικὸ ὅπλο ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ πολιτικὴ καὶ στὴ στάση τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Χαρακτηριστικὲς τῆς ἀντιτουρκικῆς διάθεσης τῶν Δυνάμεων εἶναι οἱ ἑξῆς εἰδήσεις: Τηλεγράφημα τῆς 3/10 ποὺ δημοσιεύεται στὶς 5/10 ἀναφέρει ὅτι «οἱ πρέσβεις ἐπέδωσαν εἰς τὴν Ὑ. Πύλην ἀπὸ κοινοῦ διακοίνωσιν ψέγουσαν τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ συμβάντα καὶ ἐκφράζουσαν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ στάσις τῆς Ὑ. Πύλης οὐ παύσεται οὖσα συμφιλιωτική»[5]. Εἶναι φανερὸ ὅτι διακοινώσεις σὰν αὐτὴν παρέλυαν τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνηση καὶ σταματοῦσαν κάθε ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια.

Ἀκόμα πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δεύτερη εἴδηση ποὺ δημοσιεύεται στὶς 9/10. Ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία, ἡ ὁποία ἀντιμετωπίζει οἰκονομικὲς

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.
2. Τὸ ἄρθρο εἶναι γραμμένο στὶς 6-10 καὶ δημοσιεύεται στὶς 9-10-1885.
3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.
4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.
5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

δυσκολίες ἐξαιτίας τῶν τελευταίων γεγονότων, στρέφεται πρὸς τὶς βρετανικὲς τράπεζες γιὰ δάνειο 10 ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ τέσσερις ἀντιπρόσωποι τῶν τραπεζῶν φτάνουν στὴ Σόφια γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις[1]. Ἡ Μ. Βρετανία συνεχίζει νὰ ἐνισχύει τὰ βουλγαρικὰ σχέδια χωρὶς καμιὰ ἐπιφύλαξη ἢ πρόσχημα καὶ ἴσως αὐτὴ τὴ φιλοβουλγαρική της στάση νὰ ὑπαινίσσεται ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου», ὅταν στὶς 6/10 γράφει: «Ἀντήχησις καὶ φήμη, ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν κατέχει, ὅτι ἔνιαι τῶν Μ. Δυνάμεων τὸν ἥττω λόγον κρείττω ἀποφαίνειν καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον, ἀπέναντι τοῦ παρανόμου πραξικοπήματος τῶν τῆς Ἀνατ. Ῥωμυλίας ἀνταρτῶν ποιοῦσι»[2].

Στὸ μεταξὺ οἱ βιαιοπραγίες στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας συνεχίζονται. Στὶς 12/10 δημοσιεύεται καινούργια ἀνταπόκριση μὲ ἡμερομηνία 9/10. Ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι «Γάμος καὶ κομῖται ἐν Λακκοβικίοις». Συμμορία κομιτατζήδων χτυπᾶ τὸ παραπάνω χωριὸ ἡμέρα Κυριακή, τὴν ὥρα ποὺ γινόταν κάποιος γάμος καὶ φεύγει μὲ ὁμήρους. «Πῶς δὲ νὰ καλέσωμεν τοὺς κομίτας τούτους, οἵτινες ἐμφανίζονται ἄγριοι, ὁσάκις ὁ πανσλαυισμὸς σκύζει καὶ μουρμουρίζει, ἐνῷ ὅταν οὗτος ἐφησυχάζῃ, κρύπτονται ὑπὸ τὸν φλοιὸν αὐτοῦ ὡς σκώληκες; Μὴ εἶναι οὗτοι οἱ ὡραῖοι ὀφθαλμοὶ τῆς Βουλγαρίας, οὓς σπουδαῖος ἀνὴρ ἐν Εὐρώπῃ καλεῖ; Μὴ εἶναι ἐκ τῶν τελούντων ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ταχυδακτυλουργίας;». Πληροφορούμαστε ἀκόμη ὅτι οἱ κοινότητες τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης, ὅπου καὶ δροῦν οἱ συμμορίες, δὲν ἔχουν καμία σοβαρὴ προστασία, ἐνῶ ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἀναρωτιέται πῶς οἱ συμμορίες αὐτὲς κατορθώνουν νὰ περνοῦν τὰ σύνορα καὶ τὸ ποτάμι (Στρυμόνα) τελείως ἀπαρατήρητες[3]. Μιὰ ἀκόμα ἐπιστολὴ σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἀλιστράτη στὶς 12/10 κάνει ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ περιστατικοῦ ποὺ συνέβη στὰ Λακκοβίκια καὶ ἀναφέρει ὅτι ἡ συμμορία ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ μερικὲς φρουρές[4]. Τελικὰ μετὰ ἀπὸ δε-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

2. Ὁ.π.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 12-10-1885. Ἡ χλιαρὴ στάση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαρχίας Σερρῶν ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ δράση, δηλαδὴ ἡ ἀνεμπόδιστη εἴσοδος τῶν ὁμάδων στὸ μακεδονικὸ χῶρο καὶ ἡ εὔκολη σχετικὰ διαβίωσή τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὸ 1888 ὁ βαλὴς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἰδιαίτερα ὁ μουτεσαρίφης Σερρῶν δωροδοκοῦνταν ἀπευθείας ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρεσβεία γιὰ νὰ ὑποστηρίζουν τὰ συμφέροντα τῆς Ἐξαρχίας (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 139-140). Εἶναι πιθανὸν μάλιστα τὸ 1885 νὰ βρίσκονταν στὶς διοικητικὲς αὐτὲς θέσεις τὰ ἴδια πρόσωπα· ἄλλωστε ξέρουμε ἀπὸ τὸ «Φάρο» ὅτι ὁ μουτεσαρίφης Σερρῶν ἦταν καινούργιος στὸ ἀξίωμα καὶ πιθανὸν νὰ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1888 («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885). Πάντως καὶ στὴν ἀντίθετη περίπτωση, σίγουρα ὁ κύριος λόγος τῆς ἀσθενικῆς τουρκικῆς δράσης ἦταν ὁ δεκασμός.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 16-10-1885.

κάωρη μάχη οἱ 30 κομιτατζῆδες κατάφεραν νὰ διαφύγουν, ἀφοῦ μὲ κάποιο τέχνασμα ξεγέλασαν ὀθωμανικὴ δύναμη 1.000 ἀνδρῶν[1].

Στὸ ἴδιο φύλλο διαβάζουμε γιὰ τὸ φόνο ἑνὸς ἀντιβουλγαριστῆ στὴν Τζουμαγιά. Πρόκειται γιὰ τὸν Τόλιο Σεργίου, πρόεδρο τῆς ἐφορείας τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε γιὰ τὴν ἀντιβουλγαρική του προπαγάνδα, γιὰ τὴν ὁποία καὶ στὸ παρελθὸν εἶχε ἀπειληθεῖ (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Ι. Ν. Πανταζίδης, διευθυντὴς τοῦ σχολείου)[2].

Ὡς ἀπάντηση στὴ δολοφονία αὐτὴ ἔρχεται τὸ ἄρθρο τῆς 16/10 (φύλλο 19/10). Ὁ ἀνταποκριτὴς στέλνει στοιχεῖα γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Τζουμαγιᾶς γιὰ νὰ καταλήξει στοὺς ἑξῆς ἀριθμούς: 347 μαθητὲς καὶ μαθήτριες νηπιαγωγείων καὶ δημοτικῶν μὲ ὀκτὼ δασκάλους καὶ δασκάλες[3]. Μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ γινόταν φανερὸ ὅτι ἡ ἑλληνικότητα τῆς Τζουμαγιᾶς δὲν μποροῦσε νὰ κλονιστεῖ μὲ τὶς δολοφονικὲς ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἐπιμονὴ πάντως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου μὲ ἀναίμακτες μεθόδους δράσης προκαλεῖ ἔκπληξη στὸν παρατηρητὴ τῶν γεγονότων, ἰδιαίτερα ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ κατάσταση τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἐκρηκτική. Ἔτσι, οἱ βιαιότητες τῶν Βουλγάρων συνεχίζονται μὲ στόχο ὄχι μόνο τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ τὶς ὀθωμανικὲς φρουρές. Σκοτώνουν 3 ἄτομα στὴ Νικήσιανη καὶ κλέβουν πρόβατα. Πρόκειται πάλι γιὰ τὴ συμμορία τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου μὲ 27 ἄτομα. Ἡ συμμορία αὐτὴ «...ἔχει ἐντὸς πρόσωπον ὅλως νέον ἐν τῇ ληστρικῇ ταύτῃ ὁμάδι γενειοφόρον, σοβαρὸν λίαν, ἀγέρωχον καὶ δεσποτικὸν πάνυ, μὴ καταδεχόμενον οὐδένα νὰ πλησιάσῃ δίδον μόνον τὰ προστάγματα...»[4].

Στὶς 20/10 ἡ δράση τῶν κομιτατζήδων ἀνανεώνεται. «Παρὰ τὸ Μελένικον καὶ ἐν τῇ μονῇ Ῥοζινῶν καλουμένῃ ἢ Παναγίας εἰσβαλοῦσα (συμμορία κομιτατζήδων) ᾐχμαλώτισε τὸν Ἡγούμενον ὃν καὶ ἀπέλυσε νῦν, μετὰ τὴν δόσιν λύτρων πολλῶν, ὡς λέγεται καὶ φρικώδη τυραννίαν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ψυχορραγῶν ἤδη οὗτος πατὴρ ἔχει τὸ ὅμμα πρὸς τὴν ἄλλην ζωὴν ἐστραμμένον. Μεταξὺ τῆς συμμορίας ταύτης ὑπῆρξε καὶ ληστὴς ὑπηρετήσας ἄλλοτε τῷ ὁσίῳ πατρί, παρ' οὗ ἀφῃρέθη καὶ τὸ οὖς διὰ μαχαίρας ὑπ' αὐτοῦ»[5].

Ὡς ἀντιστάθμισμα στὰ συμβάντα τῆς Νικήσιανης καὶ τῆς μονῆς Ρο-

---

1. Ὅ.π.

2. Ὅ.π. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1884 μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ ἰδίου χρόνου ἡ Τζουμαγιὰ εἶχε συνταραχθεῖ ἀπὸ βουλγαροελληνικοὺς ἀνταγωνισμούς, μὲ ἀφορμὴ πάντα ἐκπαιδευτικὰ θέματα (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 141 κ.ἑ.).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 19-10-1885.

4. Ὅ.π. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀναγνωρίσουμε κάποιον ἀξιωματικὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

ζινῶν ἔχουμε τὰ καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση τῶν Σερρῶν. Πρόκειται γιὰ δύο ἐπιστολὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη (20/10) ἀναφέρεται στὴ Β' δημοτικὴ σχολή. Ὕστερα ἀπὸ ἕνα πλῆθος ἐκπαιδευτικῶν πληροφοριῶν καὶ στατιστικῶν στοιχείων συνάγεται ὅτι στὸ σχολεῖα Σερρῶν καὶ προαστίων φοιτοῦν 770 μαθητὲς καὶ ἀπασχολοῦνται 12 δάσκαλοι καὶ δασκάλες. Ὑπάρχει ἐπίσης ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολὴ καὶ Γυμνάσιο, «ὅπερ κλεΐζει ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ παρέχει αὐτῇ τὸ πολύτιμον τῆς παιδείας τῷ μαθητῇ δῶρον ἄφθονον»[1].

Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ δημοσιεύεται λίγες ἡμέρες ἀργότερα (30/10) καὶ ἀφορᾶ τὴν Α' δημοτικὴ σχολὴ Σερρῶν, ὅπου φοιτοῦν 336 μαθητὲς καὶ 200 νήπια καὶ ἀπασχολοῦνται πέντε δάσκαλοι καὶ τρεῖς νηπιαγωγοί[2].

Στὸ φύλλο τῆς 23/10 κεντρικὴ θέση ἔχουν δύο ἄρθρα κάποιου συντάκτη τῆς ἐφημερίδας μὲ τίτλους «ΑΠΑΤΗ» καὶ «ΥΠΕΡΟΨΙΑ». Μὲ τὸ πρῶτο ὁ συντάκτης στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσπαθεῖ μάλιστα νὰ ἀναπαραστήσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐξαπατήθηκε καὶ προχώρησε στὴν προσάρτηση, ἐνῶ στὸ τέλος ὁραματίζεται τὴν ἀνακατάληψη τῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ στρατό. Στὸ δεύτερο ἄρθρο, σὲ τόνο πάλι ρητορικό, κατακρίνεται ἡ συνδιάσκεψη ὡς τρόπος ἀντιμετωπίσεως τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος[3]. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ δεύτερο ἄρθρο πρέπει νὰ εἶναι μάλλον οἱ εἰδήσεις γιὰ ἀνεπιτυχεῖς συνεδριάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων[4].

Πραγματικὰ στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο ἡ κατάσταση εἶχε ἀρχίσει νὰ περιπλέκεται. Ὁ Τσάρος διέγραψε τὸν πρίγκιπα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὰ στελέχη τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἡ Σερβία καταθορυβημένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ διαβλέποντας τὴ δημιουργία ἑνὸς ἰσχυροῦ βουλγαρικοῦ κράτους κινητοποίησε τὸ στρατό της στὰ βουλγαρικὰ σύνορα[5].

Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες φαίνεται ὅτι κατεβαίνει στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ταξίδι του αὐτὸ δημοσιεύει στὶς 2/11

---

1. Ὅ.π. Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τὸ σύνολο τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων τῶν Σερρῶν ἦταν 13, τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ 46 καὶ τῶν μαθητῶν 2.000 (Σ τ. Π α π α δ ό π ο υ λ ο ς, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 50-51).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

4. Ὅ.π.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885. Ὁ βασιλιὰς Μίλαν ἔτρεφε ὑπερβολικὴ σισιοδοξία γιὰ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, τὸν χαρακτήριζε μάλιστα σὰν μιὰ ἁπλὴ στρατιωτικὴ πορεία. Τόσο ὁ Μίλαν ὅσο καὶ ἡ προοδευτικὴ κυβέρνηση Γκαρασάνιν ὑπολόγιζαν στὴν ὑποστήριξη τῆς Αὐστρουγγαρίας, ἡ ὁποία ὅμως οὔτε παρακινοῦσε σὲ πόλεμο, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν πτώση τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλωμένου ἀντιπάλου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, οὔτε καὶ ἀπέτρεπε τὴν ἄσκηση στρατιωτικῆς πίεσης (D. D j o r d j e v i ć, Ἱστορία τῆς Σερβίας 1800-1918, μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου, Θεσσαλονίκη 1970, 236-37).

ἄρθρο μὲ τίτλο «Ἐκδρομὴ ἐκ Σερρῶν εἰς Θεσσαλονίκην». Φυσικά, πέρα ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του, κύριος σκοπός του εἶναι νὰ δείξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν περιοχῶν ἀπ' ὅπου περνᾶ. Ἔτσι ἀναφέρει τὴν ὕπαρξη δημοτικῶν, παρθεναγωγείων καὶ νηπιαγωγείων στὰ χωριὰ Ὄρλιακο (120 οἰκογένειες), Λαγκαδά, Δριμύγλαβα, Μπάλτζα, Ἀϊβάτι, Βυσσόκα καὶ Μπέροβο. Στὸ χωριὸ Ζάροβο δυστυχῶς οἱ σλαβόφωνοι κάτοικοι ἔχουν ἤδη προσηλυτιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἐξαρχικούς. Ἡ προσηλυτιστικὴ ὅμως δράση ἀπέτυχε στὴ Βυσσόκα[1], ἐνῶ στὴ Λιγκοβάνη οἱ κάτοικοι ἔχουν διαιρεθεῖ σὲ δύο στρατόπεδα[2].

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 2/11 δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲ δίνονται συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γίνονται κυρίως ἀναφορὲς στὴ δυσπιστία τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὸν πανσλαβισμὸ καὶ στὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀρθρογράφος δυσπιστεῖ γιὰ τὴν πιθανότητα νὰ βρεθεῖ κάποια λύση ἀπὸ τὶς Δυνάμεις. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ ἀρθρογράφου ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ταλαιπωρεῖ τὴ χώρα, γιατὶ ἐμφανίζεται ὄχι μὲ μιὰ μορφὴ ἀλλὰ μὲ πολλές[3]. Μοναδικὴ ἐλπίδα, κατὰ τὸ συντάκτη τοῦ ἄρθρου, εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ Σουλτάνου[4]. Ἡ Μ. Βρετανία βέβαια συνέχιζε νὰ διαβεβαιώνει ὅτι θὰ συμπαρασταθεῖ στὴν Πύλη ὅπως καὶ στὸ 1878, ἀλλὰ φυσικὰ ἡ ἀλήθεια ἦταν τελείως διαφορετική[5].

Στὶς 6/11/1885 δημοσιεύονται στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» τὰ νέα

---

1. Στὸ χωριὸ Βυσσόκα (Ὄσσα), κοντὰ στὴ λίμνη Βόλβη, κατοικοῦσαν 200 σλαβόφωνες οἰκογένειες μὲ γνήσια ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἀφοσιωμένες στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἱερέας Γιοβάνος δωροδοκήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐξαρχία, προσχώρησε σ' αὐτὴν καὶ προσλήφτηκε ὡς ἐφημέριος στὸ ἐκεῖ βουλγαρικὸ παρεκκλήσι. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1884 προσπάθησε νὰ πετύχει τὸ διορισμὸ ἑνὸς Βούλγαρου δασκάλου γιὰ τὸ ἐκεῖ δημοτικὸ σχολεῖο, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ καλύψει ὅλα τὰ ἔξοδα. Τελικὰ οἱ ἐνέργειές του ἀντιμετωπίστηκαν μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀναπληρωτῆ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 134).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

3. Ὅ.π.

4. Ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες εἶναι ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ἀφοῦ στὸ φύλλο τῆς 6/11 διαβάζουμε: «Χθὲς ἀνεχώρησεν εἰς Σέρρας μετ' ὀλιγοήμερον διατριβὴν ἐνταῦθα ὁ κ. Γ. Ἀστεριάδης ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημ. ἡμῶν». Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Θεσσαλονίκη δημοσιεύει τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885», ὅπου καὶ ὑπογράφει μὲ τὰ ἀρχικά του Γ.Α. Γιὰ τὸ πρόσωπό του ξέρουμε ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὸ Καταφύγιο καὶ ὅτι εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἀντιβουλγαρικὴ του δράση στὴν Προσωτσάνη («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885 καὶ 24-8-1885). Στὴν ἐπιστολὴ μάλιστα τῆς 24/8 ἀναφέρεται ὅτι διακρίθηκε γιὰ τὸν «ἀδιαφιλονείκητον πατριωτισμὸν» καὶ τὸ ζῆλο του.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου. Οἱ Σέρβοι εἰσβάλλουν στὴ Βουλγαρία καὶ ἀπωθοῦν τοὺς ἀντιπάλους τους μέχρι τὴ Σλίβνιτσα[1].

Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα τὰ νέα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία ἀραιώνουν, καθὼς ἡ δράση τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν ἀναστέλλεται ἐξαιτίας τοῦ πολέμου. Ὕστερα ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἐπανειλημμένες ἀνταποκρίσεις ἀκολουθεῖ ἕνα κενὸ μέχρι τὶς 23/11[2] καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα τὰ νέα ἔρχονται σὲ ἄτακτα διαστήματα.

Ἡ περίοδος αὐτή, ἀπὸ τὰ τέλη Αὐγούστου μέχρι τὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου, συγκεντρώνει ἕνα μεγάλο μέρος χαρακτηριστικῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στὰ χρόνια ποὺ προηγήθηκαν τῆς ἔναρξης τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνα. Ἡ δράση στὸ συγκεκριμένο χρονικὸ διάστημα κινεῖται σὲ τρία ἐπίπεδα: γεγονότα στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, βουλγαρικὲς συμμοριακὲς ἐπιδρομὲς στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ ἀνταγωνισμοὶ στὴν ἐκπαίδευση. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἐπίπεδα στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας εἶναι ἑνωμένα, ἂν ὄχι ταυτισμένα: ἡ δράση τῶν «βουλγαριστῶν» ἀπὸ τὴ μιά, μὲ διπλὸ στόχο, τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ τὴ Μακεδονία, καὶ ἡ δικιά τους ἀντίδραση ἀπὸ τὴν ἄλλη μέσω τῆς ἐκπαίδευσης.

Ἡ κατάληψη τῆς Ρωμυλίας καὶ οἱ ἐδαφικὲς διεκδικήσεις τῶν Βουλγάρων στὸ μακεδονικὸ χῶρο προκάλεσαν στὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Μακεδονίας θλίψη ἀλλὰ καὶ ἔντονη ἀγανάκτηση γιὰ τὴν πολιτικὴ τῶν Δυνάμεων[3]. Ἡ ἔλλειψη σοβαρῆς ἀντίδρασης ἀπὸ μέρους τῆς Πύλης (κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας καὶ παρ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς προσπάθειες νὰ παρουσιαστεῖ ὁ πανσλαβισμὸς σὰν κοινὴ ἀπειλὴ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου) δυσκόλεψε τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ ἐπιλογὲς δυναμικῆς ἀναμέτρησης. Εἶναι πάντως γεγονὸς ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ συνειδητοποίηση τῶν κινδύνων ἦταν πλήρης, ὅσο τουλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα οἱ ἐξελίξεις ἐπιδεινώθηκαν, οἱ Μακεδόνες δὲ δίσταση σαν νὰ περάσουν στὸ ἀμέσως ἑπόμενο στάδιο δράσης, τὴν ἔνοπλη σύγκρουση.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

---

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 6-11-1885.

2. Πρόκειται γιὰ λεηλασία τοῦ σπιτιοῦ ἑνὸς ἱερέα στὴν Κάργιανη ποὺ συμβαίνει στὶς 16/11 καὶ δημοσιεύεται στὶς 23/11.

3. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.

SUMMARY

V a s s i l i o s G o u n a r i s, The Greek-Bulgarian Controversies through the Correspondences of the Newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885.

The annexation of Eastern Rumelia and the raids of Bulgarian bandits in Macedonia during the fall of 1885 indicated the future of the Greek Macedonians. This paper examines the feelings of the latter, concerning the crisis, during the two-month period from the end of August to the beginning of November 1885. As the threat of the Bulgarian expansion had been fully realized and the Ottoman Empire was strongly pressed by Great Britain not to react violently, the Greek population itself attempted to tackle with the question by presenting the extension and strength of Greek education as an evidence of its predominance in Macedonia. The research is exclusively based on a local newspaper of Salonika.